

Flora - Leopoldpark (4 - slot)

Vincent Duflou

(Vervolg van vorig nummer)

De aanslag

In de loop van de eerste helft van de maand april 1939 werd Flora bevrijd uit haar keurslijf van strobussels en planken, en voorzien van een laagje verf. Het bleef stil rond Flora. De kalmte voor de storm.

In de nacht van vrijdag 9 op zaterdag 10 juni 1939 werd tijdens de verduisteringsoefeningen een aanslag op Flora gepleegd. Onbekenden dumpten het beeld in de parkvijver. Hierbij werd de zeemeermin beschadigd. Een van haar armen werd afgerukt.

De week voordien hadden vandalen haar reeds beklad met zwarte verf. Zoals verwacht haalde deze vandalenstreek de voorpagina's van de lokale kranten.

De Duinengalm die over de opstelling van het beeld in het stadspark steeds een afkeurende kritiek had uitgebracht, keurde de baldadige manier waarop men te werk was gegaan af. Maar ze voegde er wel onmiddellijk aan toe dat deze brutale daad grotendeels was uitgelokt door de halsstarrige houding van het stadsbestuur, die volgens die lokale krant, de rechtmatige klachten die van alle kanten werden geuit steeds had afgewezen.

Als het stadsbestuur die klachten niet wilde aanhoren dan hoefde zij niet verwonderd te zijn dat men het haar op een hardhandige manier diets maakte.

Tevens drukte de krant haar vrees uit dat het stadsbestuur het beeld na herstelling op dezelfde plaats zou opstellen, met als gevolg dat er in de toekomst nog dergelijke baldadigheden te betreuren zouden vallen.

Opvallend is de vaststelling dat *De Duinengalm* het naaktaspect nu niet meer echt ter sprake bracht als reden van de destijds geuite kritiek. Volgend fragment maakt dit duidelijk:

"Wij weten dat in zekere kringen de aanhangers van "Zedenadel" zullen beschuldigd worden deze daad te hebben bedreven, zooniet uitgelokt.

Wij antwoorden hierop dat deze uitgelokt werd door het onbegrip waarmee dergelijk beeld met den rug naar menschen gekeerd werd, zoodat reeds allerlei gemeene streken uitgevoerd werden, die toch een vingerwijzing hadden moeten zijn voor het stadsbestuur om iets uit te denken dat hier een einde aan stelde" (27)

Volgens dit artikel in *De Duinengalm* was dus plots niet zozeer het naaktaspect, maar de opstelling van het beeld met de rug gekeerd naar de wandelaars de oorzaak van de heisa. Nochtans had Loods het in zijn kronieken wel degelijk over het naaktaspect. Wat als het beeld en face naar de wandelaars was opgesteld geweest? Dan zou er voortgaande op dit artikel blijkbaar geen bezwaar geweest zijn. Een blote bips was toen blijkbaar uit den boze, een blote borst en bil niet.

In plaats van het beeld terug te plaatsen stelde de krant voor om de dronken sileen gezeten op een kapiteel (29) in de plaats te stellen.

Ook in *De Zeewacht* kwam de aanslag op Flora op de eerste bladzijde ter sprake. Die krant vatte het heel ludiek op en bracht het nieuws in de vorm van een 16-delig lied, getiteld "*Zelfmoord van Flora in het Park Leopold*":

Uit strofe III blijkt dat het beeld na de Oostendse kustfloralien in het Royal Palace Hotel is blijven staan totdat het werd overgebracht naar het stadspark.

Strofe XI leert ons dat bij de aanslag Flora's hoofd zou zijn afgebroken.

Ook de Oostendse gemeenteraadsleden lieten de zaak niet ongemoeid. In de gemeenteraadsvergadering van 30 juni 1939 nam schepen Jules PEURQUAET naar aanleiding van een interpellatie van raadslid Georges CLAEYS over de problemen bij de wijkfeesten in de wijk Kroontje - Blauw Kasteel (31) de gelegenheid te baat om de aanslag op Flora aan te kaarten. Wij laten de schepen en de raadsleden zelf aan het woord:

"M. (Jules) PEURQUAET, Schepen - Het is hetzelfde geval als voor Flora in het water. Ik geloof dat wij in het algemeen die daden moe-

ten afkeuren; ieder feit dat aanleiding geeft tot kwetsen van gevoelens moet gelaakt worden. Ik maak dus van de gelegenheid gebruik om af te keuren wat zich voordoet in bepaalde gebouwen waar dit best niet zou geschieden, namelijk het volk opruien tegen het beeld Flora dat geplaatst werd in het Leopoldpark.

Wij zijn ten andere niet verrast over wat zich tegenover dit ongelukkig beeld heeft voorgedaan. We weten dat een bepaalde persoon beroep heeft gedaan op fanatickers om deze daad te verrichten. Ook bladen hebben zich met die zaak bemoeid en ik meen de tolk te wezen van de bevolking van Oostende om die vandalenstreken in het Leopoldpark af te keuren.

M. (Hendrik) SMISSAERT. - Ik sluit mij aan bij de woorden van den heer Schepen maar ik heb reeds de vraag gesteld in de Commissie of uitgemaakt is wie het beeld in het water gesmeten heeft. Ik heb gezegd dat het uitdagingsagenten waren en geen fanatickers.

M. (Emile) VROOME, Schepen. - Dan kan men eveneens zeggen dat de pastoor die parodie op touw gezet heeft.

M. SMISSAERT. - En het feit van de "Leeuwen".

M. PEURQUAET, Schepen. - Niemand weet daar iets van.

M. SMISSAERT, - als gij het niet weet, moet gij dan ook niets zeggen.

M. PEURQUAET, Schepen. - Ik heb uw toelating niet nodig om te spreken. Wij hadden ons, zoals ik zegde, aan die feiten verwacht. Er zijn menschen die zich beter met hun zaken zouden bezighouden en niet de bevolking ophitsen zulke fratsen uit te halen.

De kwestie van uitdagingsagenten ...

M. VROOME, Schepen. - Dit riekt aangebrand.

M. PEURQUAET, Schepen. - Het is bewezen dat zekere personen veel voldoening gehad hebben in hetgene zich voorgedaan heeft. Er is vastgesteld met getuigen, dat jonge lieden, tot welke groepeerings zij ook mogen behooren, uit een bepaald gebouw van een bepaalde straat zijn gekomen, een schimplied gezongen hebben en dit lied herhaald hebben op het voetstuk van het beeld. Zij hebben aldus getoond dat zij meer van de zaak kenden en aldus blij van hun vreugde gegeven. Het zijn personen die uit de Stockholmstraat zijn gekomen.

M. SMISSAERT. - Indien er personen zijn die afkeuren dat het beeld in het water gesmeten werd, zijn er ook andere die dit goedkeuren. Ook zijn er personen die afkeuren, dat dit beeld daar geplaatst werd, zoals thans de "gondolen".

M. VROOME, Schepen. - Hebt gij ooit "Manneken Pis" gezien te Brussel? Honni soit qui mal y pense.

M. (Roger) DEKEYZER. In de Sixtijnse kapel treft men verschillende van die beelden aan.

M. PEURQUAET, Schepen. - Wanneer gij met die theorie van "tartuffen" zult beginnen, dan zouden soms wel gewelddaden kunnen gebeuren in plaatsen die gij niet gaarne zou hebben. Er bestaan beelden in gebouwen die ook gelijken op flora en daar kan ook tegen op gekomen worden. Gij geeft daar aanleiding toe.

M. SMISSAERT. - Er zijn altijd opruiers en deze die niet zoo spreken, stonden wellicht vroeger op het voorplan.

M. PEURQUAET, Schepen. - Die verklaring in uw mond treft niemand in de Raad, maar wanneer menschen zooals gij, in tijd van verkiezingen, affiches voor de Communisten gingen aanplakken, dan moet gij zwijgen.

M. DE BURGEMEESTER. - Geheel die zaak voor een ongelukkige volle maan.

M. (Lucien) PICK. - M. de Burgemeester, als hoofd van de Politie zoudt ge kunnen vragen aan de politie, al de noodige opzoekingen te doen om de daders te kennen.

M. (Charles) FEYS. - Zal Fora daar nog lang liggen?

M. DE BURGEMEESTER. - Totdat ze opstaat.

Mej. (Bertha) TRATSAERT. - Ik aanvaard niet dat de Heer Schepen een huis aangeeft dat aan den oorsprong van deze feiten zou liggen. Indien er bewijzen zijn, kan ik het aannemen, maar geen verdenkingen.

M. PEURQUAET, Schepen. - Wees er van overtuigd, ik neem volle verantwoordelijkheid dezer verklaring. Ik zou ze niet doen indien ik niet zeker was van de feiten.

Ik heb de straat aangeduid, maar geen huis. Ik heb gezegd: de Stockholmstraat. Een twintigtal jonge lieden zijn gekomen door het park tot aan het beeld en hebben het liedje gezongen: "Flora is dood". Zij hebben op het voetstuk

gestaan en zijn verder getrokken naar de Leopoldlaan.

Mej. TRATSAERT. - Dit zegt niets.

M. (Hippolyte) DEBOOS. - Die kinderen zullen allen naar den hemel gaan.

M. PICK. - Het zou misschien meer willen zeggen indien men er bijvoegde dat een vooraanstaande persoon van de katholieke partij insgelijks aanwezig was.

M. (Hendrik) SERRUYS. - Wij zullen ons toch niet verdeelen over de kwestie van Flora.

M. PEURQUAET, Schepen. - M. Serruys er is een ondervraging nopens een daad die gepleegd is tegenover den godsdienst; ik breng dit in verband met een daad die gesteld is tegen de kunst. dit vandalenwerk moet insgelijks afgekeurd worden.

M. SMISSAERT. - Gij hebt daarin gelijk, maar ge hebt het recht niet iemand te verdenken.

M. PEURQUAET, Schepen. - Ik heb dit recht wanneer ik daarvan zekerheid heb.

M. (Alfons) ELLEBOUDT. - Werd de heer Schepen ondervraagd door de politie, aangezien hij veel meer weet over die zaak. De arme Flora ligt daar nu. Het is een schending van een openbaar monument. De Heer Schepen heeft gehoord dat in de Kerk daarover gespro-

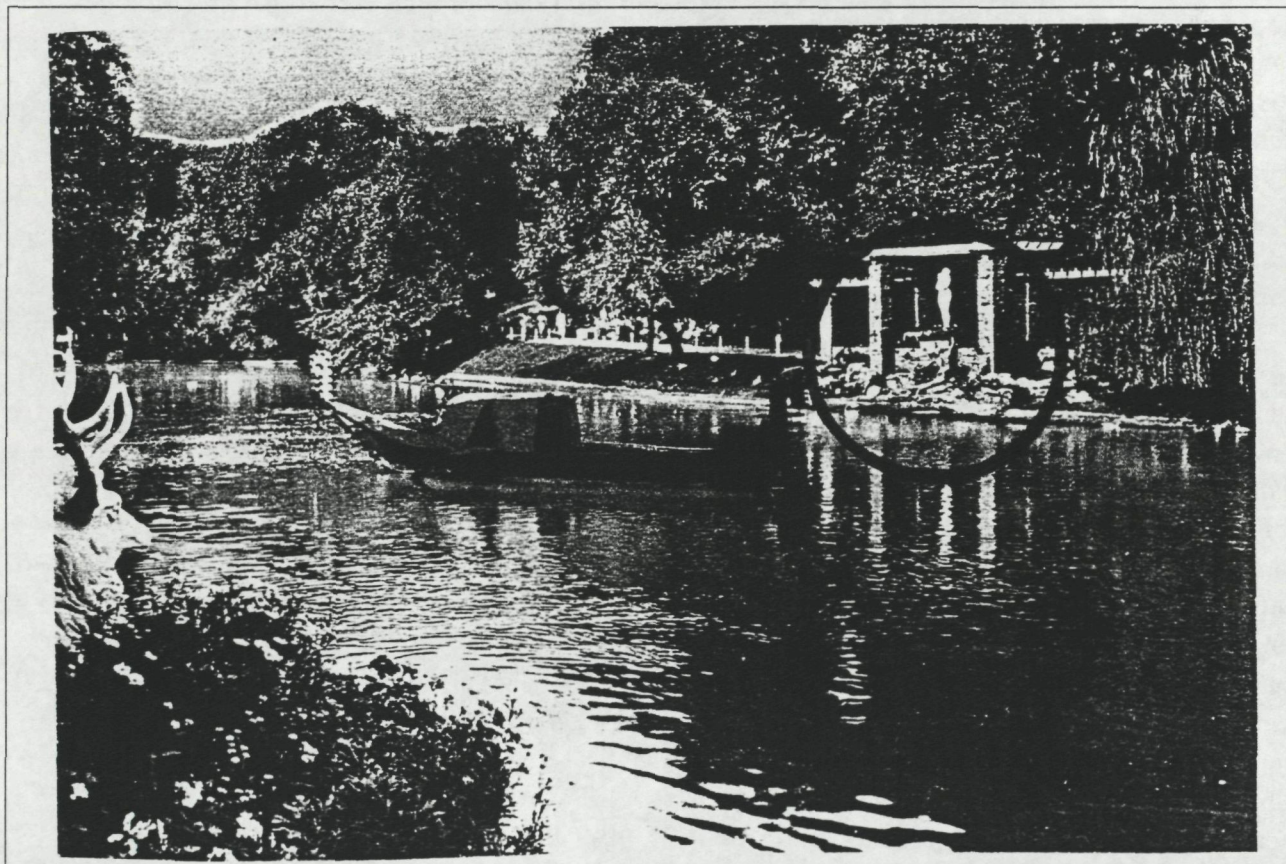
ken werd; dan zou het kunnen de pastoor zijn op zijn predikstoel. Dat de Heer Schepen zijn inlichtingen verschafte aan de politie met het oog op een grondig onderzoek. Wij zouden ook kunnen weten wie den leeuw doodgesmeten heeft.

M. PEURQUAET, Schepen. - Ik ben tevreden over de tusschenkomst van den heer Elleboudt. Voor eerlijke zaken ben ik altijd ter beschikking van de politie. Indien de Politie van mijn verklaringen kan gebruik maken, ben ik ter beschikking. M. Elleboudt heeft echter al de elementen opgegeven die noodig zijn om te onderzoeken wie de daders geweest zijn. Dat ze thans het verslag van den Gemeenteraad overlezen en dan zullen zij misschien wel kunnen nagaan op welke wijze het onderzoek moet gedaan worden." (32)

Tot daar de officiële verslaggeving van het debat gevoerd in de Gemeenteraad van 30 juni 1939. Alhoewel de verslaggeving over deze tusschenkomst in *De Zeewacht* en *De Duinengalm* grondig verschillen met de officiële notulen blijft de essentie dezelfde.

De meerderheid, een coalitie van socialist en liberalen had zich aan een dergelijke aanslag verwacht.

Volgens hen was het ook duidelijk een voorbe-

reide actie, waarbij bepaalde mensen, uit bepaalde gebouwen in de Stockholmstraat, jongelui hadden opgehitst tegen het beeld. Alhoewel de naam van de partij niet expliciet wordt vernoemd betreft het hier overduidelijk een verwijt aan het adres van de katholieke partij, die haar lokaal, gekend als de Volksbond, inderdaad in die straat heeft. Het bewijs wordt trouwens geleverd door het gemeenteraadsverslag uit *De Duinengalm*, waarin raadslid Bertha TRATSAERT protesteert tegen de verdenking door Schepen Jules PEURQUAET aan het adres van de Volksbond. Het is echter de enige keer dat de naam Volksbond wordt vernoemd in een verslaggeving over de aanslag.

De bewering dat het een voorbereide actie betrof, valt mijns inziens niet te betwisten. De aanslag werd uitgerekend gepleegd in de nacht dat er bij volle maan verduisteringsoefeningen werden gehouden. Kortom het was een ideale omstandigheid voor het plegen van een aanslag. Uit de notulen en de verslaggevingen in de kranten blijkt ook duidelijk dat voor de meerderheid de dader of daders dienden te worden gezocht onder de jongelui die al zingend van: "*Flora is dood*" naar het stadspark waren getrokken, alwaar zij het schimplied herhaalden op het voetstuk van de bloemengodin.

Het feit dat raadslid Lucien PICK erop wees dat die jongelui vergezeld waren van een vooraanstaand persoon, leider van de katholieke partij, was voor de meerderheid een bijkomstig argument dat die partij achter de aanslag stak.

Ook de persbladen van katholieke strekking kregen een veeg uit de pan. Hen werd verweten dat zij zouden hebben aangestuurd op dat vandalisme. Toegegeven, een bepaalde lokale krant heeft Flora zeker niet gespaard.

Het is leuk om vast te stellen dat de uitgevers van de lokale weekbladen van katholieke strekking, de heren Hendrik SMISSAERT voor *De Duinengalm* en Alfons ELLEBOUDT voor *De Zeewacht*, tevens gemeenteraadsleden, niet reageerden op deze aantijging van Schepen Jules PEURQUAET. Moet het uitblijven van een reactie worden geïnterpreteerd als een vorm van schuldbekentenis?

Wie uiteindelijk de daders waren en of ze ooit werden gesnapt, weet ik niet. Ik veronderstel van niet, want in de pers vernemen wij verder niets meer, noch over de aanslag noch over gevatte daders.

Werd er uiteindelijk een politieonderzoek ingesteld? Navraag bij de Oostendse politie leerde mij dat er in hun archief niets terug te vinden is van een onderzoek over de aanslag op Flora. Dit is echter geen argument om te stellen dat er nooit een onderzoek werd ingesteld. Wij mogen namelijk niet vergeten dat tijdens de Tweede Wereldbrand en de overstroming van 1953 heel wat archiefmateriaal vernield werd.

Ondanks de kritieken en de aanslag weigerde het stadsbestuur echter het beeld weg te nemen.

Tegen het schoolfeest van de Albert-, Leopold- en Marie-Louiseschool op zaterdag 15 juli 1939 werd Flora uit de parkvijver gehaald en terug op haar sokkel gezet. Het beeld werd voorzien van een cremekleurige verflaag, die deed denken aan oud ivoor. Volgens *De Duinengalm* had men er beter aan gedaan het beeld in het rood of blauw te schilderen. Het zou nog meer succes hebben geoogst.

In *De Zeewacht* werd een loopje genomen met onze geschilderde Flora. In de editie van 19 augustus 1939 lezen wij in de Kroniek Oostendsch Tooneel met ondertitel "*Kotje Brol (33) komt in 't Parlement van den hof*":

"Kotje kende Oostende op zijn prik; hij vond dat er alles zoo veel verbeterd was op het standpunt van de gezondheid. Daarom verstond hij niet hoe dat men hier zoo'n Flora bloot uitgesteld had met een koeske verve die ze 't uitzicht gaf van eene die aan de geluwe zucht lijdt." (34)

In deze kolderkroniek werd ook opnieuw gewag gemaakt dat de aanwezigheid van dat beeld geen goede zaak was, want verder lezen wij:

"Wij zijn hier al van 't zelfde gedacht zei Netje Crane, dat en zijn geen manieren, maar wat wilt ge Kotje, in den tijd kleeden de vrouwen zich om gedekt te zijn, nu kleeden ze zich om hun te ontdekken." (35)

Voor de tweede maal nam *De Zeewacht* hier een standpunt in. Het valt op dat *De Zeewacht* in tegenstelling tot *De Duinengalm* ook op een verschillende manier reageerde op de aanwezigheid van dat naakt beeld. De *Duinengalm* zette er meteen de beuk in en klaagde aan, terwijl *De Zeewacht* reageerde onder gedekte vorm via de publicatie van een spotlied of een ludieke kroniek.

Wat er bij het uitbreken van Wereldoorlog II is

gebeurd met Flora heb ik niet kunnen achterhalen. Werd de beeldengroep vernield tijdens één van de bombardementen op Oostende? Wanneer verdween Flora definitief uit het stadspark? Waar zijn Flora en haar kompaan de waternimf terecht gekomen? Op al deze vragen blijf ik het antwoord schuldig.

Wat nu nog overblijft is de pergola met enkele restanten van de rotsstructuur. In de basis van de pergola zien wij nog restanten van de veran-

ZIJN LEVEN

Daniël DEVRIENDT werd geboren op 24 maart 1907 in Wilskerke. Met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog waren zijn vader August DEVRIENDT, trambediende, en zijn moeder Nathalie CLAEYS, huisvrouw genoodzaakt Wilskerke te verlaten om zich met hun zoon Daniël te komen vestigen in Oostende.

Daniël zou in Oostende school gelopen hebben in de Albertschool (37). Als jong kereltje toonde hij grote belangstelling voor tekenen en vooral voor boetseren. Hij wilde dan ook in de kunstrichting verder gaan. Zijn ouders dachten daar anders over en zagen Daniël liever verder studeren. Toch kon hij zijn gedacht doordrijven en Daniël trok naar de Nijverheidsschool waar hij tekenles kon volgen. Op zeventienjarige leeftijd studeerde hij af met het diploma van bouwkundig tekenaar.

In Oostende ging hij in de leer bij beeldhouwer Jan VERLEYE (hout, marmer en graniet).

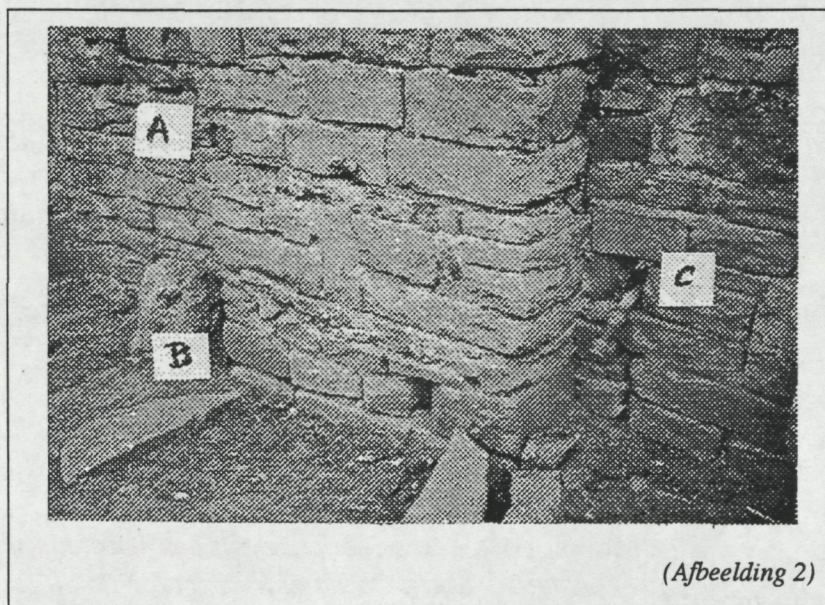
Vervolgens ging hij naar de Brugse Kunstacademie waar hij twee jaar ornamentkunst volgde. Daarna trok hij naar Gent, waar hij dierenbeeldhouwer Domien INGELS en de eclectische beeldhouwer Geo VERBANCK als leermeesters had. In Gent volgde hij onder andere de leergangen levend model en praktische kunstmarmerbewerking.

Alhoewel Daniël grootse plannen in het vooruitzicht had, kwam hij na zijn academische opleiding terecht in ateliers. Naast het opdoen van heel wat ervaring leerde hij er ook als kunstenaar meer mens worden, een voor hem zeer belangrijke waarde. Hij vond namelijk dat heel wat kunstenaars te weinig mens waren.

Deze opvatting en streven naar een hoger ideaal van het volk trachtte hij in zijn beeldhouwwerk weer te geven. Zijn volk lag hem nauw aan het hart en dat volk wilde hij dienen in zijn kunst.

Daniël was een tijdlang beeldhouwersknecht bij Constant PERMEKE. Het was PERMEKE zelf die hem voor de oorlog had opgemerkt en binnengehaald.

Toeval wil dat de stadswandeling in het kader

(Afbbeelding 2)

keringen van de twee waterbekkens (afb. 2: A&B) alsook een stukje van de waterleiding waarop de fontein was aangesloten (afb. 2: C). Op het voetstuk waar ooit eens de bloemengodin stond staat nu een stenen vaas met bloemen.

Flora, het kind van Eugène VERHULST, moet hoe dan ook altijd een bron van inspiratie geweest zijn voor hem. De Groendienst bezit in haar archief talrijke polychrome schetsen van praalwagens voor de bloemencorso's. Een van de schetsen toont ons een praalwagen met flora en de zeemeermin. Of die praalwagen ooit gerealiseerd werd heb ik niet nagevolgd, want de geschiedenis van de Oostendse bloemencorso's is een studie op zich.

DANIEL DEVRIENDT, EEN BESCHAAFDE BOHEMER (36).

Alhoewel ik op grond van mijn onderzoek tot de vaststelling kom dat Daniël DEVRIENDT toch een vrij belangrijk beeldhouwer blijkt te zijn geweest, was het geen makkelijke opdracht om gegevens in te winnen over deze Oostense kunstenaar, daar er zeer weinig over hem is gepubliceerd.

van de Open Monumentendag op zondag 8 september 1996 passeerde langs de pergola in het stadspark. De gids van dienst Martine QUAE-GEBEUR bracht het beeld Flora en de beeldhouwer Daniël DEVRIENDT ter sprake. Een dame uit de groep - zij zou gids zijn van de stad Brugge - wist Martine met zekerheid te vertellen dat er ten onrechte beelden toegewezen zijn aan Constant PERMEKE, terwijl ze van de hand zijn van Daniël DEVRIENDT. Het zouden beelden zijn die dateren uit de periode dat hij werkzaam was bij de expressionist.

Een pittig detail dat zomaar niet uit de lucht blijkt gegrepen te zijn. Het moet omstreeks 1979 geweest zijn dat Daniël DEVRIENDT terug in ons land verbleef en hij voor de eerste maal in contact kwam met onze West-Vlaamse bard Willem VERMANDERE. Voor Willem was Daniël een totaal onbekende, maar toch geraakten beiden in gesprek vanuit hun beider interesse voor sculptuur. Ook de periode dat hij voor Constant PERMEKE had gewerkt, kwam ter sprake. Daarover vertelde hij aan Willem VERMANDERE:

"Die grote beelden van Permeke heb IK gemaakt, zijn Marylou die in Middelheim staat, heb IK geboetseerd, Permeke kon dat niet, hij wist niet wat klei was en van mouleren had hij 'n hond zijn kloten verstand." (38)

Daniël kwam voor WO II ook in contact met priester-kapelaan Cyriel VERSCHAEVE, tevens beeldhouwer, dichter, dramaturg en Vlaams voorman uit Alveringem. VERSCHAEVE gaf hem de bijnaam van wittekop. Net zoals bij PERMEKE werd hij er beeldhouwersgast. De kapelaan was eigenlijk een wereldvreemde dromer en hij was het die Daniël aanspoorde om naar Duitsland te trekken, iets waarop Daniël zou ingaan.

Daniël trok voor een zestal maanden naar Duitsland, meer bepaald naar Berlijn, om er te werken in het atelier van de grote Arno BREKER. Dat was in het begin van de Tweede Wereldoorlog.

Arno BREKER was de officiële beeldhouwer van het Derde Rijk en boezemvriend van Adolf HITLER. Kunnen werken bij Arno betekende voor onze talentvolle, ambitieuze en jonge beeldhouwer de grote stap in zijn carrière. Nu was de weg geëffend voor Daniël, die mocht helpen het oude Europa in volle glorie meester

te laten worden over de westerse wereld. Werken in het toenmalige nazi-Duitsland paste volledig in zijn opvatting en streven naar een hoger ideaal van zijn volk. Over deze periode vertelde hij het volgende aan Willem VERMANDERE:

"Weet ge dat ik daar op dat atelier van Arno Breker, al die grote nazi's gezien heb, Hitler zelf niet, maar wel Goebbels en Goering, ze hebben me de hand gedrukt en op de schouder geklopt, samen met Goebbels heb ik meer dan één pint gedronken in de artiestenkroegen van Berlijn." (39)

Maar zijn mooie droom werd al gauw een nachtmerrie en zijn geloof werd door mekaar geschud toen de gruweldaden van de Führer en zijn trawanten aan het licht kwamen. Aan Willem vertelde hij:

"Ach we wisten niet wat er gebeurde, we waren misleid, we waren jong en vol vuur ... Ik wilde enkel schone grote beelden maken, 't is al" (40)

De oorlog had alles stuk gemaakt en Daniël DEVRIENDT werd als Duitsgezind beschouwd, wat te begrijpen valt.

In het boek *"Geschiedenis van een parochie te Oostende. Sinte-Catharina vergaan ... Sinte-Godelieve ontstaan"*, lezen wij nochtans:

"In tegenstelling tot zoveel anderen heeft hij geen moeilijkheden ondervonden na de oorlog." (41)

Hoe valt dit te verklaren? Hier in Oostende is men nochtans niet mals geweest voor de Duitsgezinden. Daarbij strookt die bewering ook niet met wat Daniël zelf vertelde aan Willem:

"Na den oorlog hebben ze me natuurlijk serieus geambeteerd, ik moest hier weg." (42)

Daniël was gehuwd met Marguerite SAELENS (°Lombardsijde, 8 maart 1907) (43). Het echtpaar vestigde zich voor de Tweede Wereldoorlog in de Tarwestraat 37 in Oostende, waar hij in een achterhuis zijn beeldhouwersatelier inrichtte (44).

De Tweede Wereldoorlog dwong Daniël en Marguerite Oostende te verlaten uit veiligheidsoverwegingen. Had dit iets te maken met zijn verblijf in Berlijn bij het begin van de oorlog en zijn Duitsgezind zijn? Vermoedelijk wel. Het echtpaar vestigde zich in Aalst. Maar het noodlot sloeg toe. Op 21 november 1944 kwam zijn

vrouw vroegtijdig te overlijden (45). Zij was amper 37 jaar geworden. Het bidprentje (afb. 3) leert ons dat het koppel kinderloos was.

In een andere bron (46) is er echter sprake dat hij in het huwelijk trad met Marie-Louise DEPUYDT (°Ieper, december 1911). Het betreft wellicht geen fout maar een tweede huwelijk, want er is sprake van een huwelijk op latere leeftijd.

In de Oostendse kiezerslijsten van 1929-1931 staat Daniël ingeschreven als ongehuwd. De lijst van 1932 vermeldt hem als gehuwd. In 1932 was onze beeldhouwer 25 jaar. wij kunnen bezwaarlijk spreken van latere leeftijd. In de

(Afbbeelding 3)

kiezerslijst van 1946-1948 staat hij ingeschreven als weduwnaar. In 1946 had hij de leeftijd van 37 jaar bereikt. Vanaf die leeftijd kan men inderdaad spreken van latere leeftijd als men in het huwelijk treedt. Volgens dezelfde bron zou ook zijn tweede echtgenote vroeg gestorven zijn.

In de kiezerslijsten van 1946-1948 lezen wij op bladzijde 179 dat hij niet meer opgenomen is als kiesgerechtigde in Oostende omdat hij sinds 9 januari 1945 gaan wonen was in Knokke, in

de Lippenslaan 88. Hieruit blijkt dat hij na de oorlog niet meer naar Oostende terugkeerde om er te wonen. De reden van die verhuis moet niet ver worden gezocht.

In 1957 (47) had hij Europa bekeken en week hij uit naar Argentinië op aanraden en aandringen van twee vrienden. Een andere bron (48) spreekt over 1949 als emigratiejaar. Gezien de reden van zijn vertrek, lijkt deze tweede datum geloofwaardiger.

Hij kende er zeer zware beginjaren. Zijn natuurgetrouwe figuratieve sculpturen verkochten onvoldoende om er van de beeldhouwkunst te kunnen leven. Hij heeft dan een keramiekfabriek opgericht, met de bedoeling kunstkeramiek te produceren. Hij zag zich echter verplicht over te schakelen op een meer commerciële keramiekproductie, dat een ruimere afzet vond. Zijn bedrijf moet toch gefloreerd hebben want op een gegeven ogenblik had hij 20 man in dienst.

Hij bleef ook wel actief als beeldhouwer. Hij behaalde trouwens zelfs tweemaal de eerste prijs voor beeldhouwkunst van de stad Mar del Plata en tweemaal de tweede prijs. Hij mocht zich ook nog verheugen over enkele grote opdrachten, die zich evenwel meer op het terrein van de decoratieve kunst situeerden.

Ondanks zijn bloeiende keramiekfabriek en het feit dat hij ook nog verder kon beeldhouwen vertelde hij over die Argentijnse periode:

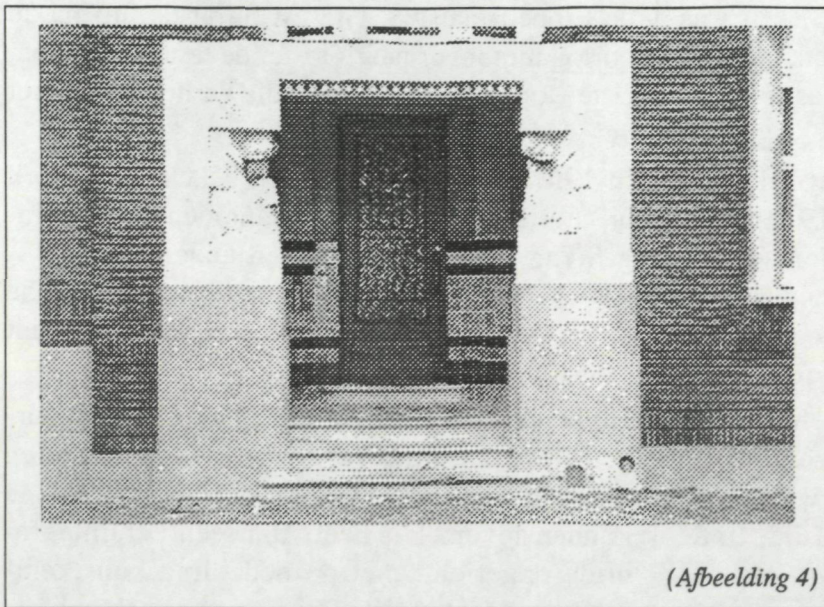
"Ach ja, ik heb goed den boterham verdient, dat wel, maar het echte scheppende werk is er nooit meer gekomen, er was iets gebroken, de beeldhouwer was dood." (49)

In 1987 is hij voor de laatste keer teruggekomen naar zijn geboorteland. Hij bracht nogmaals een bezoek aan Willem VERMANDERE. Hij was afscheid komen nemen, 't was de laatste keer, hij zou niet meer terugkeren.

Daniël hield woord, hij is nooit meer teruggekeerd. Hij overleed één jaar later in Mar del Plata in 1988.

ZIJN ŒUVRE

Zijn beeldhouwwerken van zijn kleinste tot zijn grootste, getuigen van grootheid en kracht gepaard met sierlijkheid. In de beeldhouwer Daniël DEVRIENDT huisde een enorm esthe-

(Afbelding 4)

tisch gevoel. ~

Naast traditioneel beeldhouwwerk zou Daniël zich vooral hebben toegelegd op toegepaste beeldhouwkunst, zoals sierschouwen en gebeeldhouwde deurportalen van woonhuizen.

Op vandaag vinden wij in de Dokter Eduard Decuyperstraat nummer 11B nog het voormalig woonhuis van de Oostendse architect Sylvain SMIS (50) met een gesculpteerd portaal (afb. 4) dat getekend is: "D. DEVRIENDT". Sylvain SMIS ontwierp zijn eigen woning. Spijtig genoeg is het op vandaag een leegstaand pand dat wellicht ten prooi zal vallen van de slopershamer.

Het portaal in witsteen toont ons twee geknielde, naakte en robuste manspersonen. De linkse man stelt een steenkapper voor (afb. 5). Met een zware hamer en beitel is hij bezig steen te bewerken. De rechtse man (afb. 6) neemt een identieke houding aan. In zijn rechterhand houdt hij een voorwerp met een centrale gleuf vast, terwijl de linkerhand een rechthoekige steenblik vasthoudt. Die man is wellicht de maten van die steenblok aan het controleren want ik meen in dit voorwerp een passer te herkennen. Het hoofd en de rug van beide steenbewerkers zijn sterk voorovergebogen omdat zij op hun achterhoofd en schouders

de zware witstenen latei van het deurportaal torsen. Links onderaan van de linkse steenbewerker staat de naam van Daniël DEVRIENDT gebeiteld in de steen.

Wat beeldhouwwerken betreft, realiseerde hij onder meer beelden voor de voormalige bioscoop Forum, de Sint-Jozefschool (51) en de Sint-Godelievekerk in Oostende.

Zowel de Sint-Jozefschool in de Jules Peurquaetstraat 34 in Oostende als de Sint-Godelievekerk werden ontworpen door Sylvain SMIS. Blijkbaar was

onze beeldhouwer goed bevriend met deze architect en bestond ertussen beiden een nauwe samenwerking, daar in verscheidene gebouwen ontworpen door architect SMIS beeldhouwwerk terug te vinden is van Daniël.

Links van het voorportaal van de Sint-Godelievekerk pronkt een halfverheven beeld van Sint-Godelieve. Het is gehouwen uit baksteenblokken van van 20 op 30 cm. afkomstig uit de vroegere steenbakkerij Alberic FLORIZOONE aan de Plassendaalse Vaart in Nieuwpoort. De grote baksteenblokken werden in de gevel ingemetseld en met een marmerebeitel hakte Daniël er een beeld uit.

Het was eigenlijk Sylvain SMIS, de architect van de Sint-Godelievekerk, die aan Daniël DEVRIENDT vroeg om in speciale baksteen de

(Afbelding 5)

(Afbelding 6)

(Afbeelding 7)

patrones van de kerk te beeldhouwen.

Op vraag van E.H. LOWIE diende het beeld tegen het Sint-Godelievefeest van 1940 voltooid te zijn.

Dit werk gebeurde bijna ononderbroken in de regen, zodat de beeldhouwer en het beeld voortdurend met zeilen dienden te worden afgeschermd. De metselaars die werkten aan de kerk, graptten hierover, want als ze Daniël zagen afkomen zeiden zij dat het die dag zou regenen.

Sint-Godelieve (afb. 7) is rechtstaand afgebeeld op een verjongde sokkel. Rond haar hoofd zien wij een duidelijke aureool. Zij is getooid met lang haar dat in twee lange (ingebonden) vlechten neerhangen. Rond haar hals zien wij duidelijk een geknoopt lint. Iconografisch is dat makkelijk te verklaren daar zij door wurging om het leven werd gebracht. Zij is gekleed in een lang gewaad dat tot op de voeten valt en met zeer wijde mouwen. De linkerhand rust op haar borst tussen de twee lintuiteinden, terwijl zij in haar rechterhand een tak met bladeren (palm-tak) vasthoudt. Op kniehoogte zien wij over haar kleed drie vogels - ze zijn vrij sterk verweerd - vliegen. Alhoewel ik mij daar iconografisch niet verder op heb verdiept zou ik in eerste instantie denken aan kraaien. Die zouden

aldus alluderen op het mirakel van de kraaien (52). Dit is, naar ik meen, een plausibele iconografische verklaring voor de aanwezigheid van die vogels. Maar misschien moeten wij het niet zoover zoeken en zijn het gewoon meeuwen, typische kustvogels. Onderaan links van het Sint-Godelievebeeld staat de naam van Daniël gebeiteld in de baksteen. De achtergrond bestaat uit horizontale groeven.

Tijdens mijn bezoek aan de kerk maakte ik een praatje, ik vermoed met de pastoor. Dom van mij, maar doorheen ons gesprek vergat ik te vragen wie hij was. Dit terloops. Op een gegeven ogenblik leidde hij mij mee naar de weekkapel en toonde mij tegen de achtermuur van die kapel een verkleinde gipsen repliek van het gevelbeeld (afb. 26). De pastoor vertelde mij dat dit het voorontwerp was van het groot gevelbeeld. Ik treed dat bij voor wat dat werk betreft, want beeldhouwers gaan nooit zomaar de materie te lijf zonder een verkleind model in klei of in pleister te maken van het beoogde werk.

Ook in de kerk prijken zeker twee beeldhouwwerken van Daniël DEVRIENDT. De monumentale Christusfiguur die hoog in het koor hangt is onder meer van zijn hand. Die gekruisigde Christus is van plaaster en naar het schijnt zou zijn schoonbroer Nestor SAELENS hiervoor model hebben gestaan.

Het tweede beeld is een Sint-Jozef (afb. 8). Die staat achteraan rechts in de kerk. Het is een ontwerp van de Oost-Vlaamse kunstenaar Frits KIECKENS, uitgevoerd door Daniël. De Sint-Jozef is opgebouwd uit klei en jute, met plaaster overgoten.

Sint-Jozef is rechtstaand afgebeeld met een ringbaard. Zijn lange kleed, met wijde mouwen reikt tot op de voeten. Sint-Jozef draagt sandalen. Op zijn schouders ligt nog een lange schouderdoek. In de linkerhand houdt hij een tak met witte bloemen (lelies). Het hoofd en de ogen zijn naar beneden gericht waarbij hij een kind aankijkt dat rechts voor hem staat. Met de rechterhand houdt hij het kindje bij de linkerhand. Het kind is blootvoets en draagt een kleedje dat tot aan de enkels reikt. Het kijkt naar Sint-Jozef met opgeheven rechterhand als teken van groet. Op de sokkel lezen wij:

St. Jozef BVO

Volgens de pastoor zou ook het plaasteren Sint-Godelievebeeld dat vooraan links verscholen staat, van Daniël DEVRIENDT zijn. In het werk van de heren DREESEN en VANDAMME wordt dit beeld echter toegeschreven aan beeldhouwer OLLIVIER. Alhoewel ik niets terugvond over deze kunstenaar, is OLLIVIER voor ons geen onbekende. Hij zou bevriend zijn geweest met Daniël DEVRIENDT en betrokken zijn geweest bij de decoratie van de grote feestzaal in het Royal Palace Hotel voor de Oostendse kustfloralien. Misschien was die zee-meermin van hem.

Net zoals de gipsen Sint-Godelieve uit de weekkapel zouden, althans volgens de pastoor, ook die drie plaasteren beelden ontwerpen geweest zijn voor stenen beelden, die echter nooit werden gerealiseerd. Dat is een bewering die mij tot nadenken stemt.

Persoonlijk betwijfel ik dat - misschien ben ik helemaal fout - zeker voor wat het Sint-Jozefsbeeld betreft. Vooreerst bestaan er heel wat pleisteren, weliswaar meestal gepolychromeerde kerkbeelden. De vier beelden uit de Sint-Godelievekerk zijn hoofdzakelijk monochroom wit, alleen de florale elementen en vogels zijn bekleurd. Een pleisteren beeld is dus niet noodzakelijk een model of ontwerp. Een tweede, mijns inziens, meer overtuigend argument is dat de Sint-Jozef ontworpen werd door Frits KIECKENS, een Oost-Vlaamse kunstenaar. In dat geval zie ik niet goed in waarom Daniël dan nog eerst een plaasteren model zou maken om het dan achteraf nog eens in steen te kappen. Als het ooit de bedoeling was om dat beeld in steen te realiseren, zou het meest logische zijn dat Daniël zou vertrekken van het ontwerp van KIECKENS, tenzij het ontwerp van deze laatste zich beperkte tot tekeningen of schetsen. In dat geval zou de pastoor het wel eens bij het rechte eind kunnen hebben.

Dan stelt zich de vraag waarom de beelden nooit in steen werden gerealiseerd. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog kan daar voor iets tussenzitten. De Sint-Godelievekerk werd ingehuldigd en in gebruik genomen in 1940, het jaar dat de oorlog uitbrak. De kerk was toen echter nog niet voltooid. Rekening houdend met Daniël's verblijf in Duitsland, zijn Duitsgezind gedachtegoed, zijn vertrek uit Oostende en de problemen die hij achteraf kende, gevolgd door zijn uitwijking, zullen wellicht aan de

basis gelegen hebben van het feit dat de beelden nooit in steen werden gerealiseerd, weliswaar in de veronderstelling dat dat ooit de bedoeling zou zijn geweest. Daniël DEVRIENDT, werkte ook mee aan de decoratie van de Basiliek van Koekelberg, waar hij kolommen en plafonds uitvoerde en veel modellen in plaaster en terracotta maakte.

(Afbeelding 8)

VOETNOTEN

(27) *De Duinengalm*, jg 64, 16.06.1939, nr. 24, pag. 1.

(28) Zie voetnoot (27)

(29) De dronken sileen was een beeldhouwwerk dat eveneens opgesteld stond in het Leopoldpark, voor de Trinkhall. Het was afkomstig van het museum Aimé LIEBAERT.

(30) *De Zeewacht*, jg. 45, 17.06.1939, nr. 24, pag. 1.

(31) Tijdens de wijkfeesten op de wijk Kroontje - Blauw Kasteel, hadden een dertigtal mannen en vrouwen een processie gehouden waarbij zij van café naar café trokken, terwijl de alomgekende Marialiedjes "Te Lourdes op de Berg" en "Ave Maria" werden gespeeld en gezongen. Raadslid Georges CLAEYS interpelleerde hierover en vroeg dat het stadsbestuur geen wijkfeesten en -kermissen zou betoelagen als de inrichters ervan deze kermissen en feesten misbruikten om betogingen en acties te organiseren met een anti-godsdienstig of politiek karakter.

(32) *Gemeenteblad der Stad Oostende*, nr. 7, 30.06.1939, pag. 516-519.

(33) Kotje Brol was een gepensioneerde politieman uit Gent, maar afkomstig uit Oostende, die terugkwam naar zijn geboortestad om te zien of hij hier zou kunnen aarden om te rentenieren.

(34) *De Zeewacht*, jg. 45, 19.08.1939, nr. 33, pag. 1.

(35) Zie voetnoot 34.

(36) Iemand had hem ooit getypeerd als een beschaafde bohemer, een passende typering voor iemand wie zijn atelier overhoop staat, maar toch met een zekere orde.

(37) De heer Dirk VAN TIEGHEM, directeur van de Albertschool nam het archief van zijn school door voor mij om bijkomende gegevens over Daniël DEVRIENDT op te sporen. Hij vond echter niets terug over die leerling. Mogelijks liep Daniël ergens anders school.

(38) *Knack*, jg. 19, 27.06.1989, nr. 25, pag. 165.

(39) Zie voetnoot 38.

(40) Zie voetnoot 38.

(41) DREESEN Jan Baptist & VANDAMME Gerard, *Geschiedenis van een parochie te Oostende. Sinte-Catharina vergaan ... Sinte-Godelieve ontstaan*. Oostende 1984, pag. 157.

(42) Zie voetnoot 38.

(43) In de Oostendse kiezerslijst van 1932 is haar familienaam foutief opgegeven. Er staat Marguerite VAELENS in plaats van Marguerite SAELENS. In dezelfde kiezerslijst is eveneens het

beroep van Daniël DEVRIENDT verkeerd opgegeven. De lijst vermeldt beenhouwersgast als beroep in plaats van beeldhouwersgast.

(44) Voorheen woonde hij in de Scholenstraat, thans Dokter Verhaegestraat.

(45) De doodsoorzaak is mij niet bekend. Was het ziekte, een ongeval, of was zij oorlogsslachtoffer?

(46) Zie voetnoot 41, pag. 156.

(47) Lexicon van Westvlaamse beeldende kunstenaars, deel I, Kortrijk, 1992, pag. 77.

(48) Zie voetnoot 41, pag. 157.

(49) Zie voetnoot 38.

(50) Sylvain SMIS (*24.01.1909) geboren uit een familie van bloemisten, mag worden beschouwd als één van de belangrijkste Oostendse architecten van het Interbellum.

(51) Navraag bij de directeur van deze school leverde geen bijkomende informatie op. De directeur had geen weet van een beeld van Daniël DEVRIENDT in zijn school.

(52) Het wonder verhaalt dat Bertolf zijn gemalin, Godelieve, opdracht had gegeven om de kraaien te verjagen van een pas ingezaaid veld. Zij werd hierbij geholpen door een dienstmeid. Terwijl beiden op het veld rondliepen om de vogels te verjagen hoorde Godelieve plots de klok van de kerk luiden. Ondanks haar opgelegde taak wenste Godelieve naar de kerk te gaan om er te bidden tot God. Zij sprak toen de kraaien toe die haar terstond gehoorzaamden. De kraaien verlieten onmiddellijk het veld en vlogen een schuurtje binnen. Het dienstmeisje, getuige van dit wonder, ging dit onmiddellijk vertellen aan Bertolf en diens moeder Iselinde, die haar schoondochter beschuldigde van hekserij.

BIBLIOGRAFISCHE BRONNEN

Hierbij gaat mijn dank uit naar de heren BIL Oswald, Directeur van de Groendienst, VILAIN Omer en VANCRAEYNST Raymond voor hun medewerking bij het tot stand komen van dit artikel.

- Archief Groendienst Oostende
- *De Duinengalm*, jg. 62, nr. 14, 02.04.1937, pag. 7.
- *De Duinengalm*, jg. 62, nr. 17, 23.04.1937, pag. 4.
- *De Duinengalm*, jg. 62, nr. 18, 30.04.1937, pag. 5.
- *De Duinengalm*, jg. 62, nr. 19, 07.05.1937, pag. 4.
- *De Duinengalm*, jg. 62, nr. 24, 11.06.1937, pag. 8.
- *De Duinengalm*, jg. 62, nr. 25, 18.06.1937, pag. 6.
- *De Duinengalm*, jg. 62, nr. 30, 23.07.1937, pag. 6.
- *De Duinengalm*, jg. 62, nr. 32, 06.08.1937, pag. 1 en 2.
- *De Duinengalm*, jg. 62, nr. 33, 13.08.1937, pag. 1 en 2.
- *De Duinengalm*, jg. 62, nr. 35, 27.08.1937, pag. 1 en 2.
- *De Duinengalm*, jg. 63, nr. 5, 04.02.1938, pag. 6.
- *De Duinengalm*, jg. 63, nr. 9, 04.03.1938, pag. 2.
- *De Duinengalm*, jg. 63, nr. 11, 18.03.1938, pag. 6.
- *De Duinengalm*, jg. 63, nr. 12, 26.03.1938, pag. 2.
- *De Duinengalm*, jg. 63, nr. 13, 01.04.1938, pag. 6.
- *De Duinengalm*, jg. 63, nr. 20, 20.05.1938, pag. 8.
- *De Duinengalm*, jg. 63, nr. 22, 03.06.1938, pag. 8.
- *De Duinengalm*, jg. 63, nr. 28, 08.07.1938, pag. 8.
- *De Duinengalm*, jg. 63, nr. 29, 15.07.1938, pag. 2.
- *De Duinengalm*, jg. 63, nr. 32, 12.08.1938, pag. 3.
- *De Duinengalm*, jg. 63, nr. 38, 23.09.1938, pag. 3.
- *De Duinengalm*, jg. 63, nr. 49, 09.12.1938, pag. 1.
- *De Duinengalm*, jg. 64, nr. 15, 14.04.1939, pag. 2.
- *De Duinengalm*, jg. 64, nr. 24, 16.06.1939, pag. 1.
- *De Duinengalm*, jg. 64, nr. 27, 07.07.1939, pag. 9.
- *De Duinengalm*, jg. 64, nr. 29, 21.07.1939, pag. 7.
- *De Zeewacht*, jg. 43, nr. 6, 06.02.1937, pag. 6.
- *De Zeewacht*, jg. 43, nr. 14, 03.04.1937, pag. 6.
- *De Zeewacht*, jg. 43, nr. 17, 24.04.1937, pag. 3.
- *De Zeewacht*, jg. 43, nr. 19, 08.05.1937, pag. 6.
- *De Zeewacht*, jg. 43, nr. 23, 05.06.1937, pag. 2.
- *De Zeewacht*, jg. 43, nr. 25, 19.06.1937, pag. 12.
- *De Zeewacht*, jg. 43, nr. 27, 03.07.1937, pag. 4.
- *De Zeewacht*, jg. 43, nr. 30, 25.07.1937, pag. 2.
- *De Zeewacht*, jg. 43, nr. 33, 14.08.1937, pag. 1, 2 en 5.

- *De Zeewacht*, jg. 43, nr. 34, 21.08.1937, pag. 1, 2 en 5.
- *De Zeewacht*, jg. 43, nr. 35, 28.08.1937, pag. 2 en 5.
- *De Zeewacht*, jg. 44, nr. 6, 05.02.1938, pag. 6 en 8.
- *De Zeewacht*, jg. 44, nr. 10, 05.03.1938, pag. 6.
- *De Zeewacht*, jg. 44, nr. 12, 19.03.1938, pag. 3.
- *De Zeewacht*, jg. 44, nr. 28, 09.07.1938, pag. 5.
- *De Zeewacht*, jg. 44, nr. 29, 16.07.1938, pag. 5 en 10.
- *De Zeewacht*, jg. 44, nr. 30, 23.07.1938, pag. 5.
- *De Zeewacht*, jg. 44, nr. 40, 01.10.1938, pag. 5.
- *De Zeewacht*, jg. 45, nr. 8, 15.02.1939, pag. 1.
- *De Zeewacht*, jg. 45, nr. 24, 17.06.1939, pag. 1 en 5.
- *De Zeewacht*, jg. 45, nr. 27, 08.07.1939, pag. 3.
- *De Zeewacht*, jg. 45, nr. 33, 19.08.1939, pag. 1.
- DREESEN Jan Baptist & VANDAMME Gerard, *Geschiedenis van een parochie te Oostende. Sinte-Catharina vergaan ... Sinte-Godelieve ontstaan*, Oostende, 1984.
- *Geïllustreerd biografisch woordenboek der kunstenaars in België na 1830*, z.p., 1991.
- *Gemeenteblad der Stad Oostende*, nr. 2, 23.03.1937, pag. 193.
- *Gemeenteblad der Stad Oostende*, nr. 2, 28.01.1938, pag. 134 en 183.
- *Gemeenteblad der Stad Oostende*, nr. 3, 11.03.1938, pag. 245.
- *Gemeenteblad der Stad Oostende*, nr. 7, 30.06.1939, pag. 516-519.
- HOSTYN Norbert, *Architecten en architectuur te Oostende tijdens het Interbellum* (11), in *De Plate*, jg. 20, nr. 3, 1991, pag. 118-120.
- Kiezerslijsten Oostende 1929-1931, mannen, deel I.
- Kiezerslijsten Oostende 1932, mannen, deel I.
- Kiezerslijsten Oostende 1946-1948, mannen, deel I.
- LAUWERS Edward, *Onze West-Vlaamsche kunstenaars. Op bezoek bij Daniël Devriendt te Oostende*, in *De Gentenaar*, 22.11.1940.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 74, nr. 6, 06.02.1937, pag. 3.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 74, nr. 25, 19.06.1937, pag. 2.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 74, nr. 27, 03.07.1937, pag. 2.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 74, nr. 30, 24.07.1937, pag. 1.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 74, nr. 32, 07.08.1937, pag. 1.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 74, nr. 33, 14.08.1937, pag. 1-2 en 3.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 74, nr. 34, 21.08.1937, pag. 1-2.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 75, nr. 11, 19.03.1938, pag. 1.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 75, nr. 20, 02.05.1938, pag. 2.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 75, nr. 28, 16.07.1938, *Supplement de L'Echo. La Saison d'Ostende et du Littoral*, pag. 1.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 75, nr. 32, 13.08.1938, *Supplement de L'Echo. La Saison d'Ostende et du Littoral*, pag. 1.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 76, nr. 6, 11.02.1939, pag. 2.
- *L'Echo d'Ostende*, jg. 76, nr. 27, 22.07.1939, pag. 2.
- *Le Littoral*, jg. 15, nr. 6, 06.02.1937, pag. 2.
- *Le Littoral*, jg. 15, nr. 14, 03.04.1937, pag. 3.
- *Le Littoral*, jg. 15, nr. 17, 24.04.1937, pag. 2.
- *Le Littoral*, jg. 15, nr. 20, 15.05.1937, pag. 2.
- *Le Littoral*, jg. 15, nr. 22, 29.05.1937, pag. 2.
- *Le Littoral*, jg. 15, nr. 25, 19.05.1937, pag. 2.
- *Le Littoral*, jg. 15, nr. 27, 03.07.1937, pag. 2.
- *Le Littoral*, jg. 15, nr. 31, 31.07.1937, pag. 2 en 3.
- *Le Littoral*, jg. 15, nr. 32, 07.08.1937, pag. 1.
- *Le Littoral*, jg. 15, nr. 33, 14.08.1937, pag. 2 en 3.
- *Le Littoral*, jg. 15, nr. 34, 2.08.1937, pag. 2 en 3.
- *Lexicon van Westvlaamse beeldende kunstenaars*, deel I, Kortrijk, 1992.
- Lijst der kiezers voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers, den Senaat en den Provincie- en Gemeenteraad 1938-1940, mannen, deel I.
- VAN REMOORTERE Julien & VERTHE Arthur, *Levende kunstenaars in het buitenland, in Vlaanderen*, jg. 23, nr. 141, 1974.
- VERMANDERE Willem, *Daniël*, in *Knack*, jg. 19, 27.06.1989, nr. 25, pag. 165.
- VILAIN Omer, *Wie was Flora?*, in *De Zeewacht*, 18.10.1996.
- VILAIN Omer, *Den hof*, in *Langs de Oostendse kateien. Kleine Oostendse histories*, Oostende, 1974, pag. 25.